

Dézsi Lajos bibliográfusi működése*

A bibliográfiakészítés egyik, már-már közhelynek számító megállapítása, hogy valóban jó színvonalú, a tudományos kutatás igényeit is kielégíteni képes könyvészetet csak az adott diszciplínát alaposan ismerő szakember készíthet. Elég, ha az állítás bizonyításaként a történeti bibliográfiából Kosáry Domokos, a néprajziból Sándor István nevét említjük. Közéjük méltán sorolható Dézsi Lajos személye is, aki mint a régi magyar irodalom tudós kutatója, professzora szűkebb szakterületén a maga korában elismert bibliográfus is volt, és bár ezen a területen főművének szánt könyvészte, Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtára* átdolgozott, új kiadása torzóban maradt, könyvészeti munkássága töredékessége ellenére is méltán tarthat igényt az utókor figyelmére. Kortársai kissé anekdotikus vélekedése szerint legkedvesebb olvasmányai az antikváriumok katalógusai voltak¹; ennek (is) köszönhetően tett szert páratlan könyvészeti, bibliográfiai ismereteire. Dolgozószobájában, könyvei között érezte igazán otthon magát. Könyvgyűjtő volt, ha nem tudott megvásárolni eredetiben egy nyomtatványt, betűhű másolatot készített róla vagy fényképmásolatban szerezte meg.² Egyetemi óráiról szórványosan maradtak fenn források, ismert, hogy Szegeden tanította József Attilát és a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának tagjait (többek között Radnóti Miklóst, Ortutay Gyulát, Tolnai Gábort) is. Utóbbiak már fáradt, kiegészített személynéket láttak, József Attila viszont méltányolta professzorát és *Curriculum vitae*-jében elismerő szavakkal idézte emlékét, mint olyan tanárát, aki „önálló kutatásra érdemesnek nyilvánított.”³

A bibliográfiát az irodalomtörténet szerves részének tekintette, illetve meglátása szerint az önállósuló irodalomtörténet a XIX. században vált ki a filológia és a bibliográfia kötelékéből. Szakterületének más diszciplínákkal (filológia, esztétika, lélektan, etika, társadalomtudomány, történet, tudománytörténet) való kapcsolata tárgyalása során a bibliográfáról az alábbi megállapítást tette: „*A bibliographia külön kiemelését feleslegesnek tarjuk e helyen, mivel az irodalomtörténet fogalmába benne rejlik, annak mintegy, hogy úgy szólunk, csontváza, mely nélkül el sem képzelhető.*”⁴ Programadó írásában az irodalomtörténet legfontosabb feladatának a nemzeti irodalom minden emlékének módszeres felkutatását jelölte meg; mint írta, szisztematikusan át kell vizsgálni a hazai és külföldi könyvtárakat. Az anyag összegyűjtése után kezdődhet a feldolgozás, azonban ehhez elengedhetetlennek tartotta az alapvető elsődleges források használatát, a másodkézből származó adatokat kerülni kell, illetve csak végszükség esetében élhet velük az irodalomtörténész. A kutatónak a

* Az MKE Bibliográfiai Szekciója által 2015. szeptember 18-án Szabó Károly halálának 125. évfordulója alkalmából rendezett ülésen elhangzott előadás szerkesztett változata.

régi irodalomból betűhív kiadásokra van szüksége, még jobb a hasonmások használata.⁵ Irodalomtörténészként az adatok szorgalmas gyűjtése jellemezte működését; pozitívista volt, végső soron minden tanulmányára, kötetére jellemző a tények megbízható összegyűjtése és a pontos bibliográfiai hivatkozás. Kétségtelenül írásainak ez a vonása adja meg mai szemmel nézve is értékét.

Pályakezdése

Dézsai Lajos 1868. augusztus 23-án született Debrecenben Dézsi János „földműves” és Pozsgai Julianna házasságából.⁶ Református vallása és debreceni születése szinte predestinálta a jó képességű, szorgalmas fiút a híres kollégiumba, ahol 1886-ban érettségi vizsgát tett, és még abban az évben beiratkozott a teológiai akadémiára. Bár 1890-ben lelkészi képesítést szerzett, érdeklődése már korán az irodalom- és művelődéstörténet kérdései felé fordult. Még teológushallgató korában, 1888-ban a kollégium nagykönyvtárának segédkönyvtárosa lett a jeles irodalmár professzor, Géresi Kálmán mellett. Öt éven keresztül volt tanárának famulusa, és ezekben az években szerezte meg könyvészeti műveltségének alapjait. Visszaemlékezése szerint „könyvtárnokinas” korában megismerte Szabó Károlyt, amikor a bibliográfus Debrecenben kutatott, ő kereste ki számára a szükséges könyveket. Egy tőle hallott anekdotát meg is örökölt. Széll Farkas, a jeles bibliofil szintén gyakori látogató volt a bibliotékában, és tőle is sokat hallott bibliográfiákról, ritka könyvekről.⁷ Géresi Kálmán később az alábbi szavakkal jellemezte működését: „*Dézsi Lajos úr működése, mind szorgalom, ügyesség és lelkiismereteség, mind különösen a tudomány és könyvészet iránt viseltető belső hajlam és tágkörű nyelvismerete folytán előttem teljes elismerést érdemelt ki. Mely jó tulajdonságait kiismerhetni mind napi munkája menetén, mind a Lugossy-féle és más kisebb könyvgyűjtemények rendezése, felvétele és besorolása közben bő és öröndetes alkalmam volt.*”⁸

Dézsai 1893 őszétől Berlinben az egyetemen folytatta tanulmányait, majd a következő évben Budapesten tanult, és ott szerzett bölcsészdoktori címet. Időközben, 1894 szeptemberétől a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában lett gyakornok, „*A levéltári osztályon amanuensisül alkalmazott Horváth Sándor végzett bölcsészhallgató egy éves önkéntesi szolgálattételre vonulván be, helye ideiglenesen Dézsi Lajos tanárjelölttel töltetett be.*”⁹ A Magyar Könyvszemle-ben még abban az évben megkezdte szakirodalmi működését, a folyóirat Magyar Könyvesház rovatában kiegészítést közölt az RMK 2. kötetéhez¹⁰, illetve alapos ismertetést publikált a Petrik Géza szerkesztésében napvilágot látott *Kalauz az újabb magyar irodalomban* című bibliográfiáról.¹¹ Kitűnő képességei, felkészültsége általános elismerést váltott ki, hivatali felettése, Fejérfataky László 1895. április 2-án kelt igazolásában úgy jellemezte, mint akít „*tudományos képzettsége, egyéni hajlamai és elismerésre méltó szorgalma a könyvtár legkiválóbb alkalmazottjainak egyikévé teszi.*”¹² Dézsi ebben az évben sikertelenül pályázott a nagyenyedi kollégium egyik tanári státusára, viszont eredményes volt jelentkezése a budapesti Egyetemi Könyvtár által meghirdetett állásra. Az Egyetemi Könyvtárban azokban az években kezdődött el a könyvtári képesítő vizsgák előírása a pályázóknál¹³, Dézsi is a sikeresen letett próba után nyerte el az állást: „*...a megüresedett II. könyvtartiszti állásra dr. Dézsi Lajos neveztetett ki, mint ki a pályázók közül a könyvtári vizsgát legfőbb sikerrel tette le s szép és számottevő irodalmi, könyvtári működéssel igazolta képességét s jövő sikeres működésének garanciáit nyújtotta.*”¹⁴

Az Egyetemi Könyvtárnak csakhamar nélkülözhetetlen munkatársa lett. A napi rutinmunkák végzése (könyvrendelések, feldolgozó munka, könyvtárrendezés) mellett bekapcsolódott a tudományos munkába is. Ezekben az években még nem döntötte el egyértelműen, hogy irodalomtörténész vagy történész lesz-e. A könyvtár igazgatója Szilágyi Sándor volt, a jeles historikus, aki bevonta az általa szerkesztett *A magyar nemzet története* munkálataiba, a 7. kötet egyik részét, *Irodalmi és műveltségi állapotok a XVII. században* címmel ő írta. Közreműködött a *Századok* és az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztésében is, továbbá 1904-től szerkesztette a *Magyar Történeti Életrajzok* című sorozatot, amelyben több biográfia (Szenci Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós, Pápai Páriz Ferenc, Tinódi Lantos Sebestyén, Jósika Miklós) életrajza írását magára vállalta. Szilágyi Sándorral különösen szívélyes volt a viszonya, ezt tanúsítják az OSZK Kézirattárában található és igazgatójához 1895-1898 között írt leveleinek bensőséges hangneme; többnyire „Sándor bácsi” megszólítással kezdődtek a misszilisek.¹⁵

Szilágyi halála után megpályázta a könyvtár igazgatói székét, azonban Ferenczi Zoltán lett a bibliotéka új vezetője. Dézsit 1902-ben, tudományos eredményeinek elismeréseként a budapesti egyetem magántanárává habilitálta *A magyar irodalomtörténet 1525-1772* tárgyából, és attól az évtől megkezdte előadásait az egyetemen. A Magyar Tudományos Akadémia 1906-ban választotta levelező tagjává, majd 1923-ban lett a grémium rendes tagja. Könyvtárosi pályafutása 1906-ban fejeződött be, amikor megpályázta és elnyerte a kolozsvári tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet egyik nyilvános egyetemi tanári állását. Igaz, hogy amikor az egyetem Szegedre költözött, a megszervezendő univerzitás könyvtárának vezetését, mint a könyvtárakhoz értő személy, bizonyos értelemben kényszerűségből 1924-ig magára vállalta. Sőt, még id. Bibó István igazgatói kinevezése után is segítette munkáját.

Bibliográfiai munkássága: kísérlet az RMK átdolgozására

Dézi kutatóként a régi magyar irodalommal foglalkozott. Elkészült és megjelent bibliográfiái is többnyire e tárgykörhöz kapcsolódtak. Különösen behatóan foglalkozott Balassi Bálint működésével, 1923-ban ő tette közzé a költő műveit két kötetben, részletes bibliográfiával kísérve. A Balassi-kutatás egyik nehezen tisztázható, régóta vitatott kérdése volt az *Istenes énekek* különböző kiadásainak egymással való kapcsolata. A vita lényegében a körül zajlott, hogy melyik kiadás szövege tekinthető a mértékadónak. A kérdés tisztázáshoz fontos adalékot jelentett terjedelmes összeállítás¹⁶. A legkorábbi kiadásoktól 1806-ig tekintette át az edíciókat. Következétesen ragaszkodott az autopszia elvéhez, a más forrásból átvett nyomtatványokat külön jelölte. Az összesen 39 kiadást négy kategóriában (rendezetlenek, lőcsei rendezett kiadások, kolozsvári vagy debreceni típusúak, kombinált kiadások) mutatta be. Hogy mennyire alapos munkát végzett, bizonyítja, hogy közel száz évvel később is csak alig valamivel több kiadásról számolt be Szabó Géza az *Istenes énekek* 1983-as hasonmás kiadásához írt kísérőfüzetben.¹⁷

Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtárának* 1. kötete 1879-ben jelent meg. A különböző szakfolyóiratok – *Századok*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, *Erdélyi Múzeum*, *Sárospataki Füzetek* és elsősorban a *Magyar Könyvszemle* – hasábjain csakhamar elindult a kiegészítések, pótlások közreadása, megkezdődött az ún. „adalék irodalom” korszaka. A sokasodó kiegészítések, pótlások, helyesbítések nyilvánvalóvá tették az RMK korlátait. A Magyar

Tudományos Akadémia 1898-ban döntött az új kiadás megjelentetéséről, és a szerkesztés kívánatos módszereit Varjú Elemér rögzítette alapos tanulmányban.¹⁸ A közlemény első részében részletesen – és talán túl szigorúan – bírálta az RMK bibliográfiai leírásait, helyenkénti következetlenségeit, pontatlanságait. Kritikájának lényege az volt, hogy a régi magyar könyveket olyan alaposan, minden tényre kiterjedő gondossággal kell feltárni, mint külföldön az ősnymtatványokat szokás. E cél elérése érdekében fogalmazta meg javaslatait: indítványozta a teljes nyomtatványanyag, vagyis a jelentéktelennek tűnő egylevelesek számbavételét is az összes könyv-, nyomda- és művészettörténeti szempont figyelembevételével. A bibliográfia könnyebb használatát szolgálta volna az általa sürgetett gazdag indexrendszer, összesen tizenkét mutató készítését javasolta.

Szabó Károly könyvszete kiegészítésében, pótlásában egyébként Dézsi is részt vett, 1894-től volt munkatársa a *Magyar Könyvszemlének*, és a folyóirat *Magyar Könyvesház* című rovatában folyamatosan tette közzé kiegészítéseit, könyvtári kutatási során újonnan előkerült adatait. A lap 1906-os évfolyamában jelent meg 48 tétel, többnyire lőcsei és kassai nyomtatvány adatait tartalmazó kiegészítését az RMK 2. kötetéhez.¹⁹ Az összeállítás még ugyanabban az évben különnyomatban is megjelent.²⁰ A *Könyvszemle* szerkesztősége néhány évi szünet után, 1911-ben újjászervezte a rovatot és a közlemények lektorálását magára vállalta: „*Midőn a régi magyar könyvtár adatainak ez új sorozatát megindítjuk, nem mulaszthatjuk el, hogy dr. Dézsi Lajos ny. r. egyetemi tanárnak, régi irodalmunk e kiváló ismerőjének a szerkesztőségünkhez beküldött adalékok felülbírlásánál s egybeállításánál kifejtett értékes közreműködésért őszinte köszönetünket ne nyihánítsuk.*”²¹

Akkor Dézsi már intenzíven dolgozott az RMK új kiadásán, a Magyar Tudományos Akadémia a kiegészítések összegyűjtésével és a *Régi Magyar Könyvtár* 1. kötete átdolgozott kiadásának szerkesztésével ugyanis őt bízta meg. Vele egy időben, bizonyos értelemben vele versenyezve dolgozott Sztripszky Hiador a maga pótkötetén, amely 1912-ben jelent meg.²² Míg Sztripszky összeállítása végső soron a különböző helyeken megjelent pótlások, kiegészítések egyszerű egybegyűjtése volt, nem tartalmazott speciális kutatásokat, Dézsi önálló tudományos eredményeit kívánta beépíteni az átdolgozásba. Kétségtelenül megbízható, alapos munkának indult, azonban ismeretlen oknál fogva nem jelent meg. Kérdés, hogy elkészült-e? Gulyás Pál szerint igen, s a könyvszet nagy része már ki is volt szedve, amikor „*az 1919-iki kommunista felfordulás, melynek többek közt ez a kiszedett anyag is áldozatul esett, mindent felborított.*”²³ Valószínűbbnek tűnik, hogy a Szegeden, hagyatékában fennmaradt és az Országos Széchényi Könyvtárban is megtalálható kefelevonat, amely csupán 89 tétel részletes, megbízható bibliográfiai leírását tartalmazza, készült el összesen.²⁴ Holl Béla szerint a kefelevonatban fennmaradt bibliográfia lett volna 2. füzet a *Miscellanea Bibliographica* című sorozatnak.²⁵ A *Régi Magyarországi Nyomtatványok* összeállítása során a bibliográfia szerkesztősége felhasználta a kefelevonatot, illetve Dézsi jegyzeteit, különböző anyaggyűjtéseit is. A kefelevonat ma már a nagyobb nyilvánosság előtt is ismert, 1967-ben jelent meg Sztripszky Hiador kiegészítő kötetének új kiadása, és a tomus függelékében helyet kapott Dézsi munkája is.²⁶ Az elmúlt évtizedek bibliográfiai gyakorlatának alakulását, a mind pontosabb, mind több információt tartalmazó megoldások alkalmazását jól szemlélteti azonos nyomtatvány leírásának hasonmása Sztripszky Hiadortól, Dézsi Lajostól és a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* szerkesztőitől:

1804

Várad. 1566.

11

A KERESZTYENI Gyülekezetben Valo Isteni Diczeretek. Egyben Szedőgettek, Es Mostan Nyomtattattak vyonnan regbitetek, es emendaltattak L. F. által. /Fametszet/ Varadon, Nyomtatot Raphael Hoffhalter, Anno M.D. Lxvj.

4-r. 186 sztt lap. Végül: tábla, 1 lev.

Egyetlen példánya a wolfenbütteli hercegi könyvtárban. Emliti Szilády Áron, Szegedi Gergely énekes-könyvéhez irt tanulmányában. Teljes kézirati másolata Hellebranttoi az Akadémia kvtban.

M. Könyvszemle. 1892/3. 219.

Sztripszky Hiador leírása

7

Várad. 1566.

(Isteni dicséretetek). A keresztyeni gyülekezetben valo Isteni diczeretek egyben szedőgettek, es mostan, nyomtattatak vyonnan eregbitetek, es emendaltattatak L. F. által. (*Vignetta.*) Psalmo c. XLIX. Diczeretet mondgyatok! az Istennek az szenteknek Gyülekezetiben. Varadon. Nyomtatot Raphael Hoffhalter, Anno D. M. LXVj. |

4r. 186 számozott + 2 szttan lap, mely utóbbi a „Tábla”-t foglalja magában. Egyetlen példányai Hellebrant Árpád fedezte fel. (K. könyvszemle 1892—3. 216. l.) Szilády Áron után közöljük címét (így a Könyvszemle is), a ki részletesen ismertette s gondosan összevetette a Szegedi Gergely Énekes könyvének 1569-ki kiadásával, melytől berendezésére nézve ugyan eltér, de anyagában jobbra megegyezik vele. Szilády: Szegedy Gergely Énekes könyve 1569-ből. Budapest. 1893. Függelék IX. kk. l.

Wolfenbütteli hercegi könyvtár.

Décsi Lajos leírása

A KERESZTYENI gyülekezetben való isteni diczeretek egyben szedőgettek, es mostan nyomtattatak vyonnan eregbitetek, es emendaltattatak L. F. által. Varadon MDLXVI Raphael Hoffhalter.

[1], A-Z, Aa³⁺¹ = [2] + 186 + [2] pag. - 4° - 1 ill.

Sztripszky I 1804/11 ← MKsz 1892/1893: 219 — Dézsi: Suppl. 7

Protestáns énekeskönyv. — Ez az énekgyűjtemény az irodalomban Váradi énekeskönyv néven ismert. Az énekek a címlevél után kezdődnek. Az incipitmutatóra utaló kezdőszavak sorrendje a következő:

1. lap: Skarica Máté (?): *Atya Isten* — Skarica Máté (?): *Adj békességet, Úristen* — 2: Batizi András: *Jövel Szentlélek Úristen lelkünknek* — 3: *Mennynnek és földnek nemes teremője és mindeneknek* — 4: *Felséges Isten, mennynnek földnek Ura és embereknek* — 5: *Csak te benned* — 6: Zayugróci Névtelen: *Hálát adunk tenéked* — Dávid Ferenc: *Adjunk hálát mindnyáján* — 8: *Hallgass meg minket, nagy* — 9: Szegedi Gergely: *Keresztyének, kik vagytok* — 10: Szegedi Kis István: *Ó mindenható* — *Tekints reánk immár* — 12: *Keserves* — 15: Sztárai Mihály: *Hálaadásunkban* — 16: *Hallgasd meg mostan felséges* — 18: *Emlékezzél meg mennybéli* — 19: *Kérlek* — 21: *Mindenható Úristen, mi* — 23: Radán Balázs: *Buzgó* — 25: *Kegyelmezz* — 26: Batizi András: *Jer, dicsérjük az Istennek* — 30: *Szükség megtudunk* — 32: *Mi kegyes Atyánk, kű* — 33: *Mi Atyánk, ki vagy mennyekben, kik* — 35: *Üdvözlégy örök Úr* — 36: *Aki akar* — 37: Gálszécsi István: *Mi hiszünk* — 38: *Hiszünk* — 39: *A keresztyénségben* — 40: *Boldog az olyan* — 41: Szkhárosi Horvát András: *Mind e* — 47: Szegedi Gergely: *Szent Dávid király* — 49: *Régen, ő törvényben Mózesnek* — 51: *Ó Úristen* — 53: *Emlékezzél meg, Úr* — 55: Szegedi Gergely: *Dávid prófétának* — 56: Thordai Benedek: *Benned* — 59: Tesini Imre: *Tebenned* — 60: Szegedi Gergely: *Boldog az ilyen ember e* — 61: Szegedi Gergely: *Nagy bánatban Dávid* — 63: Németi Ferenc: *Nagy keserves* — 68: Skarica Máté (?): *Erős* — 69: *Minden népek* — 70: *Hogy panaszolkodik* — 73: *Úristen, irgalmazz* — 74: Szegedi Lajos: *Légy* — 75: Hartványi Imre: *Háborúsága* — 77: István deák: *Irgalmazz* — 79: *Örök Isten* — 80: Németi Ferenc: *Az Úristent* — 82: *Felséges Isten, néked* — 84: *Keresztyének Istene* — 85: *Aki veti* — 87: *Aki az Istent* — 91: *Boldog a férjű* — 92: *Keresztyének, kik e* — 93: *Unszol* — 94: *Jer, emlékezzünk* — 96: *Akik* — Zayugróci Névtelen: *Mindenek* — 97: *Minden hív* — 98: *Boldogok* — 99: *Felséges Isten, hozzád* — 100: *Mely igen jó légyen* — 101: *Hallgasd meg Atya Isten a mi* — 103: Németi Ferenc: *Nagy hálaadással* — 106: *Mikoron az* — 108: *Jer temessük* — Dézsi András: *Adj üdvösséges* — 110: *Bűnösök* — 111: *Senki* — Tseh (?): *Tudjuk* — 113: *Emlékezzünk mi keresztyén* — 114: *Istenünkhöz* — 115: *Legyen* — 116: *Én Istenem* — 117: *Jer, mi dicsérjük* — 120: Szegedi Gergely: *Szent Isaiás* — 123: Melius Juhász Péter: *Mindnyáján* — 126: *E dicséretes* — 127: Batizi András: *Jer, dicsérjük e mai* — 130: *Mikor*

Az RMNY leírása 1. lap

Apponyi Sándor Hungaricájának sajtó alá rendezése

Bibliográfusi működésének figyelemreméltó epizódja volt kapcsolata a *Magyar Bibliophil Társasággal* és annak díszelnökével, gróf Apponyi Sándorral. Dézsi az 1920-as években a bibliofil egyesület választmányának tagja volt. Szóltam arról, hogy maga is könyvgyűjtő volt, így az 1920-ban megalakult társaságban magától értetődően vállalt feladatokat. Az 1920-1949 között működött grémium – főleg az 1920-as években – nem pusztán a „szép” könyvek barátait tömörítette, egyfajta tudományos, könyvtudományi, bibliográfiai

e széles — 132: *É nap nekünk* — 133: *Úristen veletek* — 134: *Jer, mindnyójan* — 136: *Krisztus Jézus születék* — 137: *Nekünk születék mennyei király kit* — 138: Melius Juhász Péter: *Csodálatos* — 140: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, ő szent vére hullása* — 142: Batizi András: *Krisztus feltámad, nekünk* — 143: Batizi András (?): *Krisztus feltámad, ki értünk megholt vala bűneinkért* — 144: *Krisztust* — 146: *Krisztus feltámad igazságunkra* — 147: *Krisztus feltámad, mi bűnünket elmosá, mert vére hullásával* — 148: *Krisztus a* — 149: *Hálaadásokkal* — 154: *Krisztus mennybe felméne, nekünk helyet szereznie, Atyjával* — 155: Huszár Gál: *Könyörögjünk az* — 156: *Megszabadultam* — 157: Szegedi Gergely: *Gyakran* — 159: Szegedi Gergely: *Szükség keresztyéneknek* — 160: Gergely mester: *Csoda dolgot* — 165: Szegedi Gergely: *Dávid prófétának* — 167: *Az Istennek jóvoltáról* — 168: *Magasztaljuk* — 173: *Jer, emlékezzünk* — 174: *Hallgasd meg Úr* — 175: *Atya Úristen* — 176: Szegedi Kis István: *Jövel Szentlélek Isten — Úrnak szolgái* — 177: *Hajtsd* — 179: *Mi Urunk Jézus Krisztusnak* — 181: *Emlékezzél, Úristen* — *Magasztallak* — 185: *Dicsérlek téged* — 187: *Vedd*.

A végén betűrendes mutató. Ebben az utolsó ének *Vedd el Úristen*. Betűrend szerint ez a könyv legutolsó éneke, tehát az unikumból hiányzó utolsó levél feltehetően üres volt.

Az *őregbített és emendált* könyv tartalma sokban egyezik a debreceni mintájú énekeskönyvekével, ezért Szilády Áron jogosan az akkor még töredékesen sem ismert 1562-i debreceni énekeskönyvben (178) kereste mintáját, (Szegedi Gergely énekeskönyve 1569-ből. Bp. 1893, ix–x). Ugyancsak Szilády figyelt fel arra, hogy a címlapon levő *Dicséretet mondjátok az Istennek* kezdetű zsoltárszöveg az 1569-ben megjelent Szegedi Gergely-féle énekeskönyvön (264), valamint Huszár Gál 1574-i énekeskönyvén (353) is megtalálható. Feltételezése szerint ebben mindegyiknek alighanem Huszár Gál ismeretlen első, 1560-i énekeskönyve (160) szolgált mintául (i.m. xiii), sőt Dézsi Lajos szerint az ismeretlen *L. F.* betűkkel jelölt összeállító annak anyagából is merített (RMKT VIII 400).

Zoványi Jenő a szerkesztő személyét Melius Juhász Péterben kereste. Szerinte ugyanis ő volt a tulajdonképpeni összeállítója az 1562-i énekeskönyvnek, amely ennek és a debreceni énekeskönyv későbbi kiadásainak egyaránt mintául szolgált (ProtSz 1915: 279). Ezt a gondolatmenetet folytatva S. Szabó József a címlap *L. F.* monogramja mögött Melius sógorát, Literatus Ferencet vélte (Debreceni Szemle 1929: 350–351). Bucsay Mihály úgy vélte, hogy a szerkesztő nem tartozhatott Melius köréhez, mert az énekeskönyv lutheri szellemű. Szerinte Melius annyira nem nézte jó szemmel ezt a kiadást, hogy megjelenése után sietett a debreceni énekeskönyv 1569-i kiadását (264) Szegedi Gergellyel sajtó alá rendeztetni (Szegedi Gergely debreceni reformátor. Bp. 1945, 91–97). Meliusnak e Várad-i Énekeskönyvvel szemben való idegenkedését egyébként már Borbély István is említette, bár ennek okát az énekeskönyv indokolatlanul feltételezett unitárius szellemében kereste (EPhK 1913: 172–173).

Az énekeskönyv unikum-példányát Hellebrant Árpád fedezte fel 1892-ben a wolfenbütteli könyvtárban (MKsz 1892/1893: 219). Szilády Áron foglalkozott vele részletesen (i. h. ix–xiii), összevetve Szegedi Gergely énekeskönyvének 1569-i kiadásával (264). Lásd még: Mirod I 354, Varjas Béla — *Studia Musicologica* 1968: 23–25, Csomasz Tóth Kálmán.

Cf. 160, 178, —

Budapest Acad phot. — Wolfenbüttel ①

Az RMNY leírása 2. lap

társaságként is működött. Kiadványai között szép számmal voltak hasonmás kiadások és ma is alapvető könyvtörténeti monográfiák.²⁷ Dézsi elvállalta az 1924-ben indult *Magyar Bibliofil Szemle* szerkesztését²⁸, továbbá négy, a társaság által kiadott kötet közreadásában

vett részt. Ezek közül három tomos régi magyar szöveg hasonmása, illetve szövegkiadása volt, összhangban irodalomtörténeszi, filológusi elveivel. Bizonyos értelemben egy ötödik kötetet is kiadott tőle a társaság; Balassi Bálint munkáinak 1923-ban megjelent és általa sajtó alá rendezett kiadását ugyan a Genius tette közzé, de az edícióból a társaság 90 példányt kézzel merített papírra nyomtatva saját céljaira átvett. Még 1922-ben tette közzé a *Szép históriás ének az Telamon királyról, és az ő fiának Diomedes szörnyű haláláról* című nyomtatvány hasonmását, 1924-ben látott napvilágot Ilosvai Pétertől az *Az híres neves Tholdi Miklosnak cselekedetéről és baynokságáról való historia*, amely nem facsimile edíció volt, hanem az 1629-es töredékes lőcsei kiadás más kiadásból vett kiegészítésével megjelentetett szövegkiadás. Az általa gondozott utolsó kiadványt 1927-ben tette közzé a társaság, Pesti György XVI. századi szerző kéziratban fennmaradt *Haláltáncéneke* szövegét adta ki. A kötet érdekessége, hogy Holbein fametszetes sorozata díszíti. Nem csak a szövegek gondozását végezte, alapos, részletes bibliográfiával kiegészített kísérőtanulmánnyal ellátva tette közzé a könyveket.

A negyedik kötet az 1926-ban megjelent *gróf Apponyi Sándor emlékezete* volt, amelyben Dézsi írta a *Gróf Apponyi Sándor pályája* című tanulmányt.²⁹ Hogy Apponyi alapos pályaképet ő írta meg, nem a véletlen műve volt, hiszen hosszú ideig állt kapcsolatban a bibliofil főúrral, és *Hungarica*-katalógusának harmadik és negyedik kötetét is ő rendezte sajtó alá. Kapcsolatuk feltehetően az 1900-as évek elején kezdődött, erre utal, hogy ő ismertette az *Irodalomtörténeti Közleményekben* a *Hungarica*-katalógus első kötetét, és a recenzióban úgy ír, mint aki személyesen ismeri a gróft.³⁰ 1921 után Dézsi egy hetet töltött Lengyelben³¹ Apponyi vendégeként, aki a jelek szerint ezt követően kérte fel a könyvészet sajtó alá rendezésében való közreműködésre. A gróf megbízásából 1924-ben levelet írt a Franklin Társulatnak³², amelyben tájékoztatást kért a cégtől, hogy vállalnák-e – hasonlóan az 1900-1902-ben a Franklin által nyomtatott első és második kötethez – a *Hungarica*-katalógus új tomosainak nyomtatását, milyen feltételekkel és milyen áron. Az első két kötet nyomdai kivitelezésével, betűtípusával, papírjával ugyanis nagyon elégedett volt a bibliofil gróf. A megváltozott viszonyok miatt azonban most olcsóbb papírra, egyszerűbb kivitelezésre, kisebb, takarékosabb betűtípusra kért ajánlatot. A Franklin 1924. augusztus 16-án küldte meg kalkulációját, amely sajnálatos módon a hagyatékban fennmaradt levél mellől hiányzik, csupán a kísérőlevél ismert.³³ Az ajánlat nyilván megfelelő volt, mert a Franklin kapta a megbízást. A kötet közreadását – az első két tomoshoz hasonlóan – ezúttal is a müncheni Jacques Rosenthal antikvárius végezte.³⁴

Apponyi Sándor lényegében elkészítette a katalógus szövegét, Dézsi feladata így a sajtó alá rendezésre korlátozódott. Ő készítette a katalógus nyomdai korrektúráját, és minden jel szerint a kötet anyagát feltáró mutatót. Mindenesetre az OSZK-ban található anyag tanúsága szerint alaposan feldolgozta a katalógus anyagát.³⁵ Lehetséges, hogy foglalkoztatta a még feldolgozatlan művek katalógizálásának gondolata, ugyanis amikor Apponyi meghalt, a könyvtár legújabban beszerzett nyomtatványai közül 438 műnek még hiányzott a feltárása. Az 1960-as években Pukánszky Kádár Jolán, az Apponyi-gyűjtemény akkori vezetője kezdte el a könyvek leírását.³⁶ A munkát végül Vekerdi József fejezte be, ő dolgozta fel a könyveket és készítette el a jegyzéket, amelyet a nemzeti könyvtár jelentett meg mint a *Hungarica*-katalógus 5. tomosát.³⁷

Dézsi Lajos és a bibliographie raisonnée

Dézsi bibliográfusi működésének áttekintése kapcsán szükséges még két további munkáját megemlíteni. Mindkét összeállítás a *bibliographie raisonnée* műfajába tartozik, vagyis az egyes tételeket tartalmi, kritikai értékelésekkel látta el. Az egyik mű ezek közül szintén torzóban maradt. Az általa szerkesztett *Magyar Bibliofil Szemlében* tette közzé *A száz legjobbkönyv* című összeállításának első részét.³⁸ Összesen csak 25 mű ismertetése látott napvilágot, a folytatás már nem jelent meg. Dézsi a jelek szerint időrendben haladva kívánta bemutatni a világirodalom legjobb száz művét, a megjelent részben az ókori irodalomból válogatott. Nem pusztán a címeket adta meg, a különböző műveknél az ajánlható eredeti kiadás, valamint az angol, német, francia és magyar fordítás adatait is közölte. A művek tanulmányozását elősegítendő, kritikai és irodalomtörténeti írások adataival egészítette ki az egyes tételeket, illetve a legjelentősebb bibliofil kiadásokat külön jelölte.

Legsajátosabb munkája 1927-ben látott napvilágot. Szó volt róla, hogy sokáig nem döntötte el egyértelműen, irodalomtörténész vagy historikus lesz-e. A két diszciplína iránti elkötelezettsége jól megfigyelhető *Magyar történeti tárgyú szépirodalom* című munkájában.³⁹ Arra vállalkozott, hogy történelmi és irodalomtörténeti korszakok, illetve a XIX. századtól kezdődően az írók munkássága szerint áttekintse a címben megjelölt magyar irodalmat. Gyakorlatilag az összes hazai történeti tárgyú magyar és idegen nyelvű szépirodalmi mű regisztrálását tervezte, műfajától függetlenül, külön kitérve a kéziratban maradtak felkutatására, továbbá arra is kísérletet tett, hogy tisztázza az egyes irodalmi alkotások történeti hitelességének kérdését. A bemutatott munkák kritikai értékelése megbízható útmutatót jelent az olvasónak a téma megismerésében, csakúgy, mint a részletes bibliográfia. Hogy mennyire sikerült a teljességet megvalósítania, az természetesen kérdéses, a korabeli recenziók fel is rótták a nem nagy számban hiányzó műveket. A jelentős kiadvány használhatóságát kétségtelenül növelte volna a név- és tárgymutató. A kötet utolsó tárgyaló szerzője a kortárs Herczeg Ferenc. (Jó lenne, ha valaki elkészítené a munka folytatását.) Az összeállítás értékét kétségtelenül növeli, hogy ez – Dézsi sok megkezdett, valamint kéziratban maradt könyvészetével ellentétben – befejeződött és megjelent, nem maradt torzóban.

Dézsi Lajos tudós irodalmár volt, a régi magyar irodalom kutatója. Bibliográfiai munkássága töredékessége ellenére is értékes része a hazai bibliográfiaírás-történetének, megérdemli az utókor figyelmét és elismerését.

JEGYZETEK

1. Valami alapja lehetett a vélekedésnek, legalábbis emellett szót a tény, hogy Dézsi cikkben mutatta be az antikváriumok új jegyzékeit: Antiquar-katalogusok. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 3. 1895. 192. p.
2. Baros Gyula: Dézsi Lajos. = Irodalomtörténet, 21. évf. 1932. 97-99. p.
3. Kovács Sándor Iván: Dézsi Horgerig. Töredékek József Attila régi magyar irodalom élményéhez. = Kortárs, 15. évf. 1971. 6. sz. 955-969. p.; kötetben némileg kibővítve más címmel: K. S. I.: Csáti Demeter éneke Pannónia megvételéről József Attila értelmezésében. In: Pannóniából Európába. Tanulmányok a régi magyar irodalomról. Bp., Gondolat, 1975. 246-272. p.

4. Dézsi Lajos: Bevezetés az irodalomtörténetbe. Az irodalomtörténet módszerei. Bp., Ráth Mór, 1903. 12. p.
5. Dézsi Lajos: A magyar irodalomtörténeti kutatás feladatairól. Bp., Athenaeum, 1904. 23 p.
6. Életrajza vázolásánál elsősorban Lengyel András: Dézsi Lajos 1868-1932. = Könyvtáros, 28. évf. 1978. 7. sz. 427-429. p. című és lelőhelyű írását használtam.
7. Dézsi Lajos: Látogatás gróf Apponyi Sándornál. = Magyar Bibliofil Szemle, 1. 1924. 1. szám, 29. p.
8. Idézi Lengyel András i.m. 427. p.
9. Változások a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 2. 1894. 377. p.
10. Magyar Könyvszemle, Új folyam, 2. 1894. 356. p.
11. Magyar Könyvszemle, Új folyam, 2. 1894. 369-371. p.
12. Idézi Lengyel András i.m. 427. p.
13. A vizsgákról ír Kiszl Péter: A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán. = Könyvtári Figyelő, 25 (64). évf. 2015. 2. sz. 217-228. p.
14. A budapesti Magyar Királyi Tudomány-egyetem Könyvtára 1895-ben. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 4. 1896. 307. p.
15. Összesen 23 levél található az OSZK Kézirattárában, Fond IX/148.
16. Balassa és Rimay Istenes énekeinek bibliographiája. Harmincegy hasonmással. Bp., ny.n. 1905. 104 p.
17. Szabó Géza: Balassi Bálint és Rimay János Istenes énekei. Bp., Helikon Kiadó, 1983. 29. p.
18. Varjú Elemér: Az 1711 előtti magyar nyomtatványok könyvészete. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 6. 1898. 334-352. p.
19. Dézsi Lajos: Adalékok a Régi Magyar Könyvtár II. kötetéhez. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 14. 1906. 131-153. p.
20. Adalékok a magyarországi nyomtatványok bibliographiájához. /Miscellanea Bibliographica 1./ Bp., Athenaeum, 1906. 27 p.
21. Magyar Könyvesház. = Magyar Könyvszemle, Új folyam, 19. 1911. 53. p.
22. Sztripszky Híador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár című munkájának I-II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472-1711. Bp., ny. n. [sokszorosított] [12] 710 p.
23. Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. Bevezetés a könyvészetbe. A legfontosabb bibliográfiai segédkönyvek. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára, 1942. 58. p.; hasonló véleményt fogalmazott meg a Magyar írók élete és munkái Dézsi Lajos szócikkében: 5. kötet, Czeglédy Sándor – Doctor Linda. Bp., Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1943. 439. hasáb
24. Dézsi Lajos: Kiegészítések Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár című műhöz. [Kefelevonat] 27 folio. (Az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában található példány raktári jelzete S 4996.)
25. Holl Béla: A historia litteraria magyarországi története. In: H.B. : Laus Librorum. Válogatott tanulmányok. Bp., Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000. 120. p.
26. Sztripszky Híador: Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár című munkájának I-II. kötetéhez. Pótlások és igazítások 1472-1711. [Dézsi Lajos kiadatlan kiegészítéseivel]. Bp., OSZK, 1967. Soksz. XIX, 621 p.
27. Pogány György: A Magyar Bibliofil Társaság története. In: Írás és könyv. A Magyar Bibliofil Társaság Évkönyve 1. 1987. Szerk. Szántó Tibor. Bp., Magyar Bibliofil Társaság, 1987. 121-135. p.; Farkas Judit Antónia: A Magyar Bibliophil Társaság története (1920-1949). 1-2. rész. = Magyar Könyvszemle, 127. 2011. 3. sz. 341-358. p., uo., 127. 2011. 4. sz. 483-497. p.
28. Lengyel András: Dézsi Lajos, Kner Imre és a Magyar Bibliofil Szemle. Szeged, 1986. /Klny. a Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1986. évi 1. kötetéből./ 349-363. p.

29. A tanulmány szövege lényegében azonos a Dézsi által írt Gróf Apponyi Sándor ig. és t. tag emlékezete című kiadványban olvashatóval (Bp., MTA, 1927. /A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. 20. kötet. 3. szám/. 24 p.)
30. Dézsi Lajos: Hungarica. = Irodalomtörténeti Közlemények, 11. 1901. 1. sz. 119-124. p.
31. Dézsi Lajos: Látogatás gróf Apponyi Sándornál. = Magyar Bibliofil Szemle, 1. 1924. 1 sz. 28-36. p.
32. Dézsi Lajos 1924. június 16-án kelt levele, Dézsi Lajos iratai, OSZK Kézirattára, Fond 135/2.
33. A Franklin Társulat 1926. VIII. 16-án kelt levele Dézsi Lajosnak. OSZK Kézirattára, Fond 135/9.
34. Apponyi, Alexander: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Besorgt von L. Dézsi. Band 3-4. München, Rosenthal, 1925-1927.
35. Dézsi Lajos jegyzetei gróf Apponyi Sándor könyvtáráról, 334 folio. OSZK Kézirattára, Fond 135/8.
36. Pukánszky Kádár Jolán: Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteménye. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1968-1969. Szerk. Dezsényi Béla. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1971. 167. p.
37. Apponyi, Alexander: Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Band V. Hrsg. von József Vekerdi. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2004. X, 243 p.
38. Magyar Bibliofil Szemle, 1. 1924. 2. sz. 87-101. p. A folyóiratot kiadó Lantos Adolf Bibliofil könyvtár, illetve Bibliofil könyvek címmel sorozatot indított a lapban megjelent egyes írásokból, bibliográfiákból, ebben is napvilágot látott Dézsi összeállítása: A száz legjobb könyv. Bp., Lanos, 1924. 16 p. /Bibliofil könyvek./
39. Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1927. 162, [2] p. /A magyar történettudomány kézikönyve./

Pogány György
